

Valistunut elämänasenne ja yhteisön onni – Hyvä elämä kustavilaisen kauden turkulaisvalistuksessa

Risto Ikonen

Valistus on saanut kantaakseen modernin ajan tunnusmerkkejä, joihin on luettu kuuluvaksi muun muassa usko tieteellisen rationaliteetin yliveraisuuteen ja ihmisen muovautuvuuteen. Mutta onko valistuksessa kyse vain näistä? Suomen ensimmäinen periodijulkaisu antaa valistuksen aatesisällöstä jokseenkin toisenlaisen kuvan. Ruotsin ajan lopulla Suomessa julkaistiin Åbo Tidningar -nimistä lehteä, jonka kirjoitusten perusteella ihmisen tietokykyä ei sittenkään pidetty mitenkään luotettavana ja paremman tulevaisuuden rinnalla esitettiin myös kehnomman tulevaisuuden visioita. Tärkeimpänä tulevaisuuden viitoittajana pidettiin kasvatusta.

Tässä artikkelissa tarkastellaan kasvatuksen maailmaa koskevia käsityksiä ja siten myös hyvän elämän ideaalia sellaisena kuin se ilmenee Ruotsin aikana ilmestyneessä turkulaislehdessä, *Åbo Tidningarissa*. Hyvän elämän ideaali on erottamaton osa länsimaista ihmis-kuvaa. Eniten hyvää elämää koskeviin tarkasteluihin on varmaankin vaikuttanut Aristoteles, joka pohti onnellisuuden eli *eudaimonian* – kirjaimellisesti hyvän tai kukoistavan hengen – toteutumisen reunaehtoja. Aristoteles päätyy toteamaan, että onnellisinta on järjen mukaan eläminen (Nikomakhoksen etiikka, 1178a, 5–8). Aristoteleen vaikutus länsimaiseen ajatteluun on ollut kolossaalinen ja on sitä yhä edelleen. Tästä huolimatta hyvän elämä on saanut aikakaudesta ja ajattelijasta riippuen erilaisia luonnehdintoja, joista ei voi koostaa mitään ristiriidatonta kokonaisuutta.

Vuonna 1771 ilmestymisensä aloittaneen periodijulkaisun kirjoituksista avautuu aikaikuna kustavilaisen kauden mielenmaisemiin ja tuolle aikakaudelle ominaisiin hyvää elämää koskeviin käsityksiin. Lähtökohtana on ajatus kasvatukseen väistämättä sisältyvästä hyvän elämän ideaalista. [1] Vaikka asiaa ei sanoiksi puettaisikaan, kulloinkin vallalla olevasta kasvatuksen ideasta voidaan konstruoida siihen sisältyvät hyvän elämän osatekijät. Tässä artikkelissa hyvän elämän osatekijöitä etsitään Turussa ilmestyneen periodijulkaisun vuosina 1771–1808 ilmestyneistä numeroista.

Åbo Tidningaria on hyödynnetty varsin paljon 1700-luvun loppupuolta koskevassa tutkimuksessa. Tavallisesti lehden kirjoituksia käytetään kuitenkin vain täydentämään muuta aineistoa. Pääasiallisena tutkimuskohteena lehti on ollut yllättävän harvoin. Eino Suova (1952) on laatinut mainion kokonaisesityksen lehden ensimmäisestä ilmestymiskaudesta vuosina 1771–1778, jolloin se oli ensi sijassa Aurora-seuran jäsenten julkaisukanava. Suovan yhä edelleen huomionarvoinen tutkimus kuuluu lehdistöhistorian alaan. Huomattavasti tätä varhaisempi on Arvid Hultinin tutkimus, jossa luodaan yleiskatsaus kustavilaisen kau-

den artikkelien aihepiireihin ja osin myös valotetaan tekstien taustoja (Hultin 1917). Näiden lisäksi on julkaistu kaksi erillisartikkelia aiheenaan artikkelien neologiset painotukset (Ruuth 1925) ja lehdessä julkaistu runous (Appelgren 1956). Jokseenkin toisenlaista lähestymistapaa edustaa oma väitöskirjani (Ikonen 1997), jossa hahmotelin *Åbo Tidningarin* kirjoituksiin tukeutuen kokonaiskuvaa valistuneen väestönosan elämismaailmasta kustavilaisen kauden Suomessa ja kasvatuksen osuudesta siinä. [2] Mainittakoon, että suomalaista kirjallisuutta 1700-luvulla käsittelevään Minna Ahokkaan väitöskirjaan sisältyy myös turkulaislehteä koskeva osuus (Ahokas 2011, 237–263).

Pyrin seuraavassa valottamaan *Åbo Tidningarista* välittyviä hyvän elämän rakenneosia. Esitys jakautuu neljään jaksoon. Ensiksi esittelen lehdessä välittyvää maailmankuvaa ja erityisesti pahuuden lähteitä; toiseksi kuvailen ihmiskunnan onnellistumisen ehdoksi käsitetyn valistuneen elämäntavan ominaispiirteitä; kolmanneksi hahmotelen turkulaislehdessä välittyvää onnen käsitettä; lopuksi esitän hyvän elämän tunnusmerkit sellaisina kuin ne *Åbo Tidningarin* kirjoituksista meille välittyvät. Turkulaislehdessä kasvatuksen tehtäväksi kohooa valistuneen ihmisen muovaaminen; ihmisen, joka toimillaan edistäisi koko ihmisuuden onnellisuuden lisääntymistä. Kirjoituksessa käytetty termi 'turkulaisvalistus' on tutkimuksellinen apukäsite, jolla kuvataan Suomen ensimmäisessä periodijulkaisussa, *Åbo Tidningarissa*, julkaistuja kirjoituksia.

Turkulaisvalistuksen lähtökohtia

Hyvää elämää koskevien pohdiskelujen on ensi alkuun tuotava esiin se, nähdäänkö ihmisen toimintaympäristö perusluonteeltaan hyvänä vai pahana. Turkulaislehden kanta on yksiselitteinen: maailma on pohjimmiltaan hyvä, koettu paha juontuu ihmisestä itsestään. Maailmanjärjestyksen täydellisyyttä sivutaan keväällä 1799 julkaistussa runossa *Til den lidande Menskligheten*. Runon ensimmäisessä säkeistössä runoilija puhuttelee surullista ystävänsä, joka valittaa kohtaloaan ja pitää maailmaa epätäydellisenä. Runoilija kehottaa tarkemmin katsomaan, kuka oikeastaan riistää onnen ihmiseltä. Syytä täytyy etsiä muualta kuin taivaasta, sillä Jumalan armo on nähtävissä kaikkialla. Liioin kärsimysten aiheuttajaa ei pidä etsiä luonnosta, sillä se kantaa luojansa hyvää leimaa. Tapojensa vankina ihminen ei näe itseään pidemmälle: ukkosilmalla hän näkee henkeään uhkaavan salaman muttei sadetta, joka elvyttää kuivuneen maan. Ihminen pitää pahana sellaista, minkä merkitystä hän itse ei kykene ymmärtämään:

[– –] *Förmätne dödlige, som på naturen klagar!*

Otacksamt barn, du smäda djerfs din mor

I wishet och i godhet stor;

Blott för at du ej känner hennes lagar. [3]

Mistä sitten johtuu kaikki murhe, vaiva ja tuska? Runoilija ei halua syyllistää sen enempää kaikkivaltiaasta kuin luontoakaan, sillä syy kaikkeen pahaan on vain ja ainoastaan ihmisessä. Ihmisen kostonhimo synnyttää surua ja tuskaa. Luonnon äänelle sydämensä kovettanut ihminen on syypää sotiin, nälkään ja kulkutauteihin. Hän ei näe onneaan eikä tule sitä näkemäänkään, ellei kykene muuttamaan itseään. Ihmiselle on suotu jumalainen kyky nähdä ajan ja avaruuden syvyyksiin, mutta erehdysten harhateille eksyneenä hän ei näe onnensa valoa. (ÅT 1799, n:o 11.)

Runoilijan toteamus ihmisen kyvystä tuntea ajan ja avaruuden salat – *kringser i tidens, werldens wida rymd* – viitanee siihen, että niin menneisyyden kuin ihmistä ympäröivän maailman tuntemisen pitäisi kyetä antamaan ihmiselle perusteet tunnistaa järki ja toimia järkevästi. Tätä tietoaan soveltaen ihmisen pitäisi saavuttaa onnensa.

Olennaista runossa on siihen sisältyvä käsitys maailmanjärjestyksestä, joka tarjoaa ihmiselle kaikki onnellisen elämän edellytykset, kunhan ihminen vain luopuisi järjen harhateistä ja ryhtyisi elämään oman luontonsa mukaisesti. [4] Luonnonlakien seuraamisen, luonnonmukaisen kehityksen kunnioittamisen ja luonnonjärjestyksen noudattamisen katsottiin siten olevan paitsi järkevää myös eettisesti perusteltua. Tietenkin tämän näkökannan peruspilarina on tietynlainen käsitys luomistyöstä ja Luojusta; muutoin koko rakennelmaa ei voi ymmärtää. Maailman oli oltava pohjimmiltaan hyvä, muutoin ei totuutta voisi käsitellä hyväksi ja järjen mukaista toimintaa eettisesti oikeutetuksi. Luomistyön hyvyys perustui uskomukseen, jonka mukaan Luonto oli järjestetty ihmissuvun onnea silmällä pitäen. Koska luonnonjärjestys oli luomistyön seurausta, luontoa tutkimalla voitiin paljastaa Luojan todelliset tarkoitukset. [5]

Tietämätön ihminen saattoi toimia luonnonjärjestyksen vastaisesti ja aiheuttaa näin vahinkoa itselleen. Tuohon aikaan tiedettiin yleisesti, että tietyllä leveyspiirillä olevat alueet olivat yhtä kaukana päiväntasaajasta ja niillä oli sama luonnollinen ilmasto (ÅT 1804, n:o 7). Lähellä napa-alueita asuvien ihmisten oli otettava huomioon vuodenaikojen vaihtelu, ja tämän tiedon piti heijastua myös ihmisten toimissa. Ruotsin ajan lopulla oli alettu kantaa huolta maan metsävarojen tuhlauksesta, jonka pelättiin vähentävän sahatavaran viennistä saatavia tuloja. Kaunopuheisuuden professori H.G. Porthan kuitenkin muistutti, ettei kyse ollut vain kansakunnan taloudellisista eduista, sillä metsien hävittämisen myötä tuhoutuisivat myös suomalaisen talven kannalta elintärkeät polttopuuvarastot. (ÅT 1797, n:o 11.) Näin Porthan esittää 1700-luvun version luonnonjärjestyksen vastaisesta toiminnasta, jonka seurauksena ihminen on vaarassa tuhota itsensä.

Maailman pohjimmainen hyvyys ja luomistyössä asetettu viisas maailmanjärjestys loivat pohjan hyvää elämää koskeville tarkasteluille. Myös ihmislunnon uskottiin olevan oma järjestyksensä, ja siksi inhimillisen luonnon vaatimusten noudattaminen oli tarpeen, jotta voitaisiin täysimittaisesti hyödyntää ihmiseen kätkeytyviä voimavaroja. (ÅT 1791, n:o 29). Vastaavasti uskottiin, että luonnon viisaasta järjestyksestä poikkeaminen koitui aikaa myöten ihmiselle vahingoksi. Niinpä Porthan varoitti perustamasta muun Euroopan tapaan lastenkoteja, sillä tämä saattoi houkuttaa vanhempia laiminlyömään luonnollisen velvollisuutensa hoivata omia lapsiaan. (ÅT 1785, n:o 19). [6]

Toinen tärkeä valistusajatteluun liittyvä käsitys koskee ihmisen yhteiskunnallista luonnetta. Jälleen kerran turkulaislehden kanta on varsin yksiselitteinen: ihminen oli tarkoitettu elämään osana laajempaa ihmisyyttä. Luonto oli asettanut ihmiseen lähtemättömän taipumuksen hakeutua toistensa seuraan. Tämän katsottiin olevan syynä muun muassa yhteiskunnan muotoutumiseen. (ÅT 1802, n:o 41.) Koska ihminen oli luotu yhteisöelämään, tästä voitiin päätellä, että hänen velvollisuutensa oli ottaa huomioon oman hyvänsä lisäksi myös yhteinen hyvä. Tämä käy selvästi ilmi Suomen Talousseuran perustamisen yhteydessä julkaistussa adressissa, jonka mukaan "yhteiskunnassa ei ole onnettompaa jäsentä kuin se, joka ei koskaan tee mitään yleisen hyvän edistämiseksi". Voimat yhdistämällä uskottiin voitavan saavuttaa "kansalaisonnen huipentuma". (ÅT 1798, n:o 1; ks. myös Heikkinen 1972, 49.)

Kuten Talousseuran adressista käy ilmi, yhteiskunnassa elävän ihmisen ominaispiirteenä pidettiin hyvän tekemistä toisille. Sen sijaan rajaton egoismi vaaransi yhteiskunnan olemassaolon. Tähän viitanee myös Fergusonin moraaliopin kohta, jonka mukaan "on onne-

tonta ajatella, että hyvän tekeminen vaatii suuria kieltäymyksiä, tai että hyvät tekemme saattavat lähimmäisemme kiittolisuudenvelkaan" (ÅT 1791, n:o 29). Ajatuskulku lienee seuraava: kiitosten odottaminen olisi väistämättä johtanut onnellisuuden kokonaismäärän vähenemiseen, sillä ihmisten oli kaikesta huolimatta pyrittävä tekemään hyvää, muutoinhan yleinen onni ei kasvaisi. Näin ollen, mikäli hyväntekijä odotti saavansa osakseen kiitosta, kiitoksen poisjääminen aiheutti tyytymättömyyden lisääntymistä.

Yhteiskunnan toimivuuden kannalta oli tärkeää, että kansalaiset ajattelivat myös yhteisen hyvän edistämistä. Mikäli näin ei ollut asianlaita, silloin "virkamies tuntee toimineensa oikein, kun häntä ei voida syyttää virkavirheestä; ja yksittäinen mies tuntee velvollisuuksia vain omaa itseään kohtaan" (ÅT 1802, n:o 95). Myös ihmisen synnynnäisen avuttomuuden katsottiin luovan – joskaan ei välttämättä – perustan inhimilliselle yhteisötunteelle. Lapsuuden heikkouden pitäisi opettaa ihmiselle olemaan nöyrä, rakastava ja sävyisiä kaikkia lähimmäisiään ja jopa pieniä lapsia kohtaan (ÅT 1792, n:o 5).

Yhteiskunnan muutostekijöitä käsiteltiin muodin olemusta tarkastelevassa koseriassa. Siinä todetaan muodin olevan yksi vahvimista ihmisyhteisöä kiinteystävistä tekijöistä. Toisten seuraa kaipaava ihminen halusi miellyttää muita, ja tästä syystä hän tahtoi olla myös muiden kaltainen. Ja mitä sivistymättömämpi kansa on, sitä vähemmän siellä siedetään erilaisuutta, muodista poikkeamista. Toisaalta muoti turvasi yhteiselämän ja siten myös kehityksen jatkuvuuden. Tätä perusteltiin sillä, että ilman muotia yhteisössä vallitsisi "jatkuva riita ja kina siitä, mikä on parasta, totta ja oikeaa". Näin Hobbesin kuvaama luonnontilaisen ihmisen sota kaikkia vastaan sai muodissa ratkaisunsa. (ÅT 1803, n:o 57.) Yhteisössä ihmisten oli elettävä yhtäaikaa mukautuvuuden ja muutoksen ristipaineessa. Rauhallinen yhteiselo edellytti muodinmukaista ajattelua ja toimintaa, kehitys taas vaati vallitsevien konventioiden hylkäämistä ja siten uuden muodin luomista. Nämä kaksi voimaa ovat näennäisesti ristiriidassa keskenään, sillä mukautuvaisuus tukahdutti kehityksen ja vastaavasti muutos hylkäsi vakiintuneet tavat. Turkulaislehden perusteella tämä ristiriita ei kuitenkaan ollut ratkaisematon. Valistuksellisessa hengessään *Åbo Tidningar* ei kannattanut asiaintilojen säilyttämistä entisellään, sillä silloin vain konservoitaisiin vallitseva tilanne ja tukahdutettaisiin ihmissuvun edistyminen. Lehden kirjoitusten perusteella kehitystä oli mahdollista edesauttaa ja siitä huolimatta välttää yhteiskunnan ajautuminen hajaannuksen tilaan.

Valistusaatteen kannalta tärkeää oli myös selvittää kulttuurin ominaispiirteet. Turkulaislehden perusteella inhimillisen kulttuurin katsottiin olevan läheisesti sidoksissa kielen kanssa ja että niin haluttaessa voitiin kehittää niin kieltä kuin kulttuuriakin. Kielen kyvyn välittää erilaisia mielteitä katsottiin olevan suoraan verrannollinen ihmishengen kehitystason kanssa. Niinpä alkeellisessa kulttuurissa uskottiin myös kielen olevan köyhää ja kömpelöä. Porthanin johdolla laaditussa väitöskirjassa "Kielen vaikutuksesta kansan henkisiin kykyihin" vuodelta 1789 todetaan seuraavaa: "[– –] havaitsemme kunkin kansan kielen olleen asukkaiden henkisten kykyjen mukaan joko kehittyntä, erinomaista ja oivallista tai kehittymätöntä, epämukavaa ja kömpelöä." (Porthan 1982 [1789], 298; ks. ÅT 1797, n:o 30.) Kehittymätön kieli ei kuitenkaan ollut ikuisesti tuomittu pysymään totutussa kömpelyydessään. Kieltä voidaan kehittää. Vuonna 1801 ilmestyneessä tutkielmassa Porthan esittääkin murteiden hyödyntämistä suomen kielen rikastuttamisessa. Murteisiin sisältyvien sanojen runsaus voitaisiin saattaa vähitellen yleiseen käyttöön "[– –] erityisesti kirjailijoiden ja runoilijoiden välityksellä". (Porthan 1982 [1801], 319.)

Åbo Tidningarin mukaan maailma oli olemukseltaan hyvä, joten paha johtui joko ihmisen tietämättömyydestä tai virheellisistä tiedoista. Tämä asettaa ihmisyhteisön täydellisesti

vastuulliseksi oman onnensa rakentamisessa. Ja koska ihmisen ei uskottu voivan elää yhteisönsä ulkopuolella, yksilön hyvä elämä saattoi perustua vain yhteisössä toimimiseen. Kielen ymmärtäminen paitsi kehityksen ilmaisimeksi myös kehitystyön voimavaraksi – kielen kehittämisenhän uskottiin nopeuttavan kulttuurikehitystä – valoi puolestaan uskoa ihmisen kehitysmahdollisuuksiin.

Maailmaa, ihmisluontoa ja kulttuuria koskevat käsitykset loivat perustan turkulaislehdessä välittyvälle hyvän elämän ideaalille. *Åbo Tidningarissa* tämän ideaalin tavoittelu nähtiin asteittaisena prosessina, jossa ihminen kehittää tietojaan ja taitojaan kohden täydellisyttä. Tämän kehityksen edellytyksenä pidettiin asennetta, josta voidaan käyttää nimitystä valistunut elämäntapa.

Valistunut elämäntapa

Hyvän elämän edellytyksenä oli saavuttaa oikea elämänasenne. *Åbo Tidningarissa* valistus esitetään ajattelutavan muutoksena, jonka avulla ihminen voi palata harhateiltään takaisin järjen valopiiriin. Tämä siirtymä oli välttämätön, sillä vain järjen uskottiin voivan ohjata ihmistä ja siten kokonaisia kansakuntia kohden maanpäällistä onnentilaa.

Mutta mitä on valistus? Vuonna 1794 julkaistussa F.M. Franzénin kirjoituksessa valistus määritellään pyrkimykseksi "parantaa ymmärrystä, oikaista sen erheitä, laajentaa tietopiiriä, antaa sille selvyttä ja yhtenäisyyttä" (ÅT 1794, n:o 18). Lähes vuosikymmen myöhemmin julkaistussa kirjoituksessa taas todetaan, että valistus ei viittaa tietosisältöihin vaan siihen selkeyteen, jolla sielu tarkastelee omaamiaan tietoja. Kirjoittajan mukaan näköpiiriin ei tuoda valoa lisäämällä kuvien lukumäärää, siis keräämällä aina vain uusia tietosirpaleita. Vain valon lisääminen voi tehdä kuvista selkeämmin erottuvia ja ymmärrettävämpiä.

Tietoon kohdentuvan valon avulla voimme arvioida asioita ja tapahtumia syyksi, vaikutukseksi ja arvoksi, voimme varoa eksytyksiä ja torjua viettelyksen hyökkäykset. Valistus antaa taidon valita elämässä oma tiemme, erottaa ja valita parempi huonommasta, tuntee oma ihmisarvomme sekä toimia moraalisisina olentoina. (1803, n:o 53).

Ranskan vallankumous oli horjuttanut ylempien luokkien uskoa valistuksen hyvää tekevään voimaan. Turkulaislehden valistusta puolustavat kirjoitukset onkin nähtävä yrityksenä torjua konservatiivisten voimien nousu. Franzén tähdensi, että valistuksen tavoitteena oli inhimillisten kykyjen täydellistäminen, jota taas voidaan pitää ihmisen tärkeimpänä velvollisuutena. Tästä syystä valistus ei voinut millään tavoin olla vahingoksi ja kaikkein vähiten se pystyi vahingoittamaan totuutta.

Joka [valistusta] pelkää, joka tahtoo sitä rajoittaa pyrkien siten säilyttämään tiettyjä totuuksia, ei joko tiedä mitä haluaa, tahi paljastaa hän näin epäilevänsä niitä totuuksia, joiden puolesta hän intoilee, tahi on hän pelkkä hurskastelija. (ÅT 1794, n:o 18.)

Turkulaislehdessä selviteltiin valistuksen erityispiirteitä vertaamalla sitä oppineisuuteen. Oppinut tarkastelee luontoa tieteen näkökulmasta. Hän vertailee havaintojaan aikaisempiin tutkimustuloksiin, hän tarkastelee luonnon kulkua, huomioi ja tutkii sen ilmiöitä. Oppinut koettaa selittää ilmiöitä fysiikan avulla, ja hän pyrki järjestämään löydöksensä systeemiksi. Tutkija ei kuitenkaan pääse koskaan niin pitkälle, että hän voisi hyödyntää kokoamiaan tietoja käytännössä. Valistunut sitä vastoin pitää silmällä tietojen hyödyllisyyttä. Kirjoja tutkiessaan hän etsii ajattelulleen uusia aiheita. Hän haluaa tutustua johonkin ilmiöön parem-

min, hän haluaa tietää, mikä on tuon ilmiön tarkoitus tai miten sitä voitaisiin hyödyntää pyrittäessä kohden hyödyllisiä päämääriä. Valistunut tarkastelee kaikkia asioita sen mukaan, mitä käyttöä niillä voisi olla, miten ja millä tavoin tuo käyttö voisi tehdä ihmisistä viisaampia, parempia ja onnellisempia.

Ihmisten ajatusten moninaisuudesta hän etsii vain ne, joiden hän katsoo olevan käyttökelpoisia tässä hetkessä ja tulevaisuudessa, ja jotka voivat edistää hyvää maailmassa. On yhdentekevää keneltä tai mistä tuo tieto on lähtöisin. (ÅT 1803, n:o 53.)

Oppinut on kuin saituri, joka kokoaa aarteita niiden itsensä tähden ja kuolee ehtimättä koskaan nauttia vaivannäkönsä hedelmistä. Tiedolla ei ole rajoja, minkä tähden ..."oppinut horjuu tiedosta tietoon kunnes kaikki – hän itse mukaan luettuna – luhistuu ja katoaa maan päältä". Tässä on oppineen paradoksi: mikäli toimintaa lykätään, kunnes sitä koskeva tieto on saavuttanut täydellisyytensä, silloin toiminta ei ylipäätään ole mahdollista. Sitä vastoin valistuneelle tärkeintä ei ole tiedon kokoaminen vaan toiminta. Valistuksessa tiedon on muututtava toiminnaksi, mitä pelkkä oppineisuus ei vielä edellytä. Niinpä oppinut voi kantaa kauniita periaatteita ja toimia samalla niitä vastaan: rauhaa ja yhtenäisyyttä puolustava moralisti voi ihmisenä olla pahantahtoinen. (ÅT 1803, n:o 53 ja 54). [7]

Samankaltaisia ajatuksia esitti G.I. Hartman maisteripromootiota varten laatimassaan runossa, jossa etsitään keinoja ihmistä vaivaavan pahan poistamiseksi. Hartmanin mielestä ihminen ei tunne itseään eikä voimiaan, sillä hän on tutkinut liiaksi kirjoja ja liian vähän luontoa.

Ihminen valistuu, kun hän oppii tuntemaan tämän erheensä ja korjaa tilanteen. Silloin hän näkee tarkoin omien kykyjensä koko avaruuden. Luojan hänelle antamat voimat – ajattelu, omatoimisuus ja tunteikkaus – riittävät tekemään hänet onnelliseksi. Ihmisen tarvitsee vain oivaltaa tämä tuottaakseen siten onnensa ja hyveensä. Samalla kun ihminen kykenee tähän, samalla häviävät onnettomuudet maan päältä. (ÅT 1805, n:o 77.) [8]

Valistuneen ihmisen oli kyettävä ottamaan huomioon myös yhteistä hyvää koskevat asiat. Järkeä piti siksi harjoittaa, jotta ihmiset voisivat "valistunein käsittein arvioida kaikkea sitä, mikä koskettaa ei vain yksityistä vaan myös isänmaan, niin, jopa ihmiskunnan yleistä hyvää". (ÅT 1793, n:o 17.)

Onni

Turkulaislehdestä välittyvä hyvän elämän ideaali rakentuu pitkälti onnen käsitteen varaan. Onnen miellyttävyyttä käsitelleessä artikkelissa todetaan, että ihmiselle on lainomaista mielihyvätunteen herääminen tilanteessa, jolloin hän saavuttaa jotain tavoittelemaansa.

Pidämme jotain hyvänä ja koetamme sen hankkia, ja heti kun olemme saavuttaneet tavoitteemme, elähdyttää iloinen liikahdus sydäntämme. Näin tapahtuu riipumatta siitä, onko hankkimamme asia hyödyllinen tai vahingollinen, vetoaako se tunteisiimme tai ei; mutta on luonnollista, että tämä mielihyvätunte lakkaa oitis kun huomataan, ettei tavoiteltu ja saavutettu asia vaikutaakaan tunteisiin niin miellyttävästi, kuin mitä etukäteen oli kuviteltu. (ÅT 1803, n:o 91)

Virheellisesti ymmärretty hyvä ja paha johti helposti siihen, että ihmiset tavoittelivat asioita, jotka eivät suoneet pysyvää onnen tunnetta. Itse asiassa, tällaisten toisarvoisten asioiden tavoittelu piti ihmisissä vireillä jatkuvaa tyytymättömyyden tunnetta (ks. Kinnari 2012, 117–118).

Onneen pyrkimisen katsottiin ilmenevän hyvän tavoittelemisena ja pahan karttamisena. Mutta hyvän ja pahan tunnistaminen ei aina perustunut järkisyihin. Niinpä ihmiset saattoivat sisällyttää onnen käsitteeseensä sellaisia asioita, jotka olivat tosiasiallisesti heille aivan yhdentekeviä. Vastaavasti pahana saatettiin pitää sellaista, jota olisi voitu kärsivällisyydellä sietää. (ÅT 1791, n:o 29). Joku saattoi väittää tulevansa onnelliseksi, kunhan saisi itselleen tietyn kauniin puvun tai komean talon, vaikka todellisuudessa näillä ei ollut juuri tekemistä järjellä perustellun onnen kanssa. Ihmiset haaveilevat erilaisia asioita, ja he saattavat kadehtia niitä, joilla nämä haaveet ovat muuttuneet todeksi. Harhaisia toivekuvia elättelevät eivät kuitenkaan saavuta pysyvää onnea. Vaikka he onnistuisivatkin toteuttamaan haaveensa, he ryhtyvät kohta tavoittelemaan uusia asioita ja päätyvät siten takaisin tyytymättömyyden tilaansa. Tämä onnen lyhytaikaisuus johtui siitä, että alunperin oli tavoiteltu jotain muuta, kuin mitä loppujen lopuksi oli saatu. (ÅT 1803, n:o 91.) Kyse on ajatusvirheestä, joka voidaan kiteyttää seuraavaan muotoon: "Sanomme usein, että ihminen on onnellisempi tai kurjempi, kun tarkoitamme vain sitä, että jokin asia on muuttunut ulkoisilta olosuhteiltaan" (ÅT 1791, n:o 29). Onnen olemusta ei siis voi kiinnittää esineisiin tai asioihin. Pikemminkin kyse on tavasta, jolla ihmiset suhtautuvat asioihin.

Onnen tunteen yhteyttä ihmisen tapaan tarkastella maailmaa ja omaa asemaansa siinä valaisee mainiosti joulukuussa 1771 julkaistu Sigfrid Porthanin sepittämä runo (ÅT 1771, n:o 23). Siinä korostetaan tyytyväisen mielen tärkeyttä inhimilliselle onnelle. Runoilijan mielestä tyytyväisyys oli välttämätön onnen osatekijä, tärkeämpi kuin rikkaus ja yltäkylläisyys:

Wår sällhet kan beskrifwas med de orden:

At wara nögd.

Magt, wällust, rikedom, ej skänkä någon frögd,

Där denna ädla gåfwan fattas;

Et sinne kan ej lyckligt skattas,

Som röner ständigt brist, wid allt sit öfwerflöd;

Dess lycka är et sken, som blott för ögat spelar,

Men ingen fasthet har, och intet nöje delar. [9]

Tyytymättömän ihmisen onni oli siten horjuvaista ja epävarmaa. Vuonna 1793 julkaistiin Tengströmin runo *Valistus*, jonka ensimmäisissä säkeissä kehoitetaan ihmistä luopumaan harhaisista toiveistaan, sillä niitä ei voi koskaan saada tyydytyksi. (ÅT 1793, n:o 50) Runon säkeissä kiteytyy Åbo Tidningarin artikkeleissa esiintyvä käsitys onnellisuuden perusedellytyksistä: ihmisen ei pidä toivoman muuta kuin mikä kuuluu hänen omaan toimintapiiriinsä. Sama teema toistuu vuonna 1804 julkaistussa runokirjeessä. Siinä ihmisen

todetaan pyrkivän kohden onnea. Elämän varrella kohdattavilla vastuksilla on oma tärkeä tehtävänsä, ne mahdollistavat hyveen löytämisen. Turhien haaveiden sijaan on pyrittävä iloitsemaan niistä asioista, joihin itse voi vaikuttaa. Runon ydinajatus tiivistetään viimeisellä rivillä: *att wara nöjd – det är att wara säll*, eli tyytyväisyys on onnea. (ÅT 1804, n:o 16, 19, 21.)

Turkulaislehden perusteella yksilön tavoittelema onnellisuus ei saanut olla riippuvainen sellaisista asiantiloista, joihin yksilö itse ei pystynyt vaikuttamaan. Toisin sanoen, mikäli ihminen katsoi onnellisuutensa riippuvan silkasta onnesta, esimerkiksi kultakimpaleen löytämisestä tai muiden ihmisten kokemasta tappiosta tai osoittamasta hyväntahtoisuudesta, kuten myyntivoitosta tai lahjoituksesta, ihminen todennäköisemmin oli pysyvä loppuelämänsä onnettomana. Hän on tyytymätön, halajaa jatkuvasti ulkoisia onnenmerkkejä ja tällä tavoin itsekkäästi toimien estää yhteishengen muodostumisen ja siten yleisen onnellisuuden lisääntymisen.

Myös sillä, millaisena pidettiin ihmisluontoa, oli osuutensa inhimillisen onnen täyttymisessä. Siksi oli perusteltua sanoa, että "on onnetonta vaalia ihmisen todellisesta olemuksesta niin korkeaa käsitystä, että yritykset pyrkiä kohden asetettuja toiveita raukeavat tyhjiin." Tämä näet aiheuttaa vain ärtyneisyyttä ja saa ihmiset uskomaan, ettei inhimillisiä hyveitä voida lainkaan noudattaa. (ÅT 1791, n:o 29). Ihmisluontoon kuuluvasta yhteisöllisyydestä taas seuraa, ettei onnellisuutta ja velvollisuuksien täyttämistä saisi pitää toisensa poissulkevinä asioina. Onnellisuus, *lycksaligheten*, ei voinut merkitä sitä, että ihminen olisi vapaa huolista tai sitä, ettei hänen tarvitsisi tehdä mitään. – "Työtä ja toimeliaisuutta vaativia velvollisuuksia ja sitoumuksia vältellessään he tekevät elämästään raskaan taakan; sitten he valittelevat sen raskautta." (ÅT 1791, n:o 29). Mikäli joku tahtoi vältellä omaan asemaansa kuuluvia velvoitteita, vähensi hän samalla väistämättä muiden onnea. Viime kädessä kärsii myös välttelijä itse, sillä kukaan ei pysty loputtomiin laiminlyömään velvoitteitaan rankaistutta.

Turkulaislehden mukaan ihmisen onnentila ei ole niinkään riippuvainen materiaalisista seikoista kuin ihmisen omasta mielentilasta. Onnellisuus on elämänasenne, ja siten se ei liity niinkään jonkun toiminnan lopputulokseen vaan pikemminkin se antaa tuolle toiminnalle suunnan.

Kehityksen päämäärä: yleinen onni

Åbo Tidningarin tekstien perusteella inhimillisen kehityksen perimmäisenä tavoitteena oli koko ihmiskunnan onnentilan maksimointi, ja tie ihmiskunnan onneen oli löytyvä inhimillisyydestä (ÅT 1784, n:o 17). Ihminen oli tarkoitettu olemaan onnellinen, ja edellytyksenä tälle oli velvollisuuksien täyttäminen. Ihmisen korkein viisaus oli nähdä onnellisuutensa ja velvollisuutensa oikeassa valossa, jolloin näiden välillä ei olisi enää ristiriitaisuuksia. Ristiriita oli mahdoton, sillä kukaan ei voinut tahtoa muuta kuin hyvää, ja mikään hyvä ei voinut olla ristiriidassa järkevän ja oikean kanssa. Kaikki muu hyvänä ja miellyttävänä pitämämme perustui vain harhaiseen uskomukseen. (ÅT 1805, n:o 91.)

Mistä sitten tiedettiin, mihin suuntaan ihmisen oli kehityttävä? Muuan kirjoittaja antaa tähän mielenkiintoisen vastauksen. Hänen mielestään vastausta on etsittävä niistä tekijöistä, jotka näennäisesti ihmisen tahdosta riippumatta kuljettavat häntä kohden yhä suurempaa onnea. Kirjoittajan mukaan tällainen ohjaava, eteenpäin vievä voima voi olla vain ihmisen omien voimien kehittyminen (*utbildning*). Tämä tapahtui väistämättä, sillä vaikka hän luulisikin etsivänsä vain pelkkää nautintoa, hän ei voi välttyä samalla oppimasta uusia asioita:

"ihmisen on viisastuttava, tahtoi hän tätä tai ei". Ihmissuvun ja inhimillisyyden päämäärää arvioitaessa on pidettävä mielessä tämä kehittymisen pakko. Kirjoittajan mukaan päämääränä ei ole kansakunnan onni (*nationallycksaligheten*), sillä inhimillisyyden kehityksessä lopullisena päämääränä on oltava "kaikkien partikulaariyhteiskuntien universaaliyhteiskuntaan kohdentuvan yhteisvaikutuksen lopputulos". Mikä taas tämän yhtyneen inhimillisyyden päämäärä oikein on, siihen kirjoittaja ei uskaltanut sanoa mitään varmaa. (ÅT 1795, n:o 22).

Inhimillisen kehityksen myötä oli siis syntyvä maailmantasavalta (*Werldsrepublik*). Tämän toteutuminen kuitenkin edellyttäisi, että eri puolilla maailmaa asuvat ihmiset voisivat olla tekemisissä keskenään. Tämä on tarpeen, jotta päästäisiin selvytyteen, mitä eri ihmisryhmät pitävät hyvänä. Kirjoittaja tähdentääkin, että niin kauan kuin maantieteessä oli vielä tutkimattomia alueita, ei voitu tietää, mitä tarkoituksia Kohtalo oli vastaisuudessa ihmisyydelle asettanut. Kirjoittajan mukaan tuolloinen tietämys tarjosi aineksia vain arvailuille. Hän ei näytä muutoinkaan uskovan, että koko ihmiskuntaa koskeva tieto lisääntyisi kovinkaan nopeasti. Kirjoittaja pitikin mahdollisena, että kaikkien kansojen yhteisen taipa-leen alku saattoi lykkääntyä jopa tuhannen vuoden päähän. (ÅT 1795, n:o 22.) Lopullisen päämäärän kaukaisuus ei kuitenkaan saanut estää yrityksiä tehdä maailmasta nykyistä onnellisempaa paikkaa. Paremman maailman rakentamisen saattoi aloittaa muuttamalla omia ajatustottumuksiaan. (ÅT 1784, n:o 17.):

At se hwarann/

Som bröder an,/

At lida, då den usla lider;/

At hjälpa, då den hjälp begär;/

At känna det man mänskja är;/

Då nödens folk i armod qwider! [10]

Hyvän elämän tunnusmerkit *Åbo Tidningarin* mukaan

Tässä artikkelissa on menneisyyden mielenmaisemaa ja erityisesti hyvän elämän ideaalia valotettu lehtimateriaalin avulla. Näkökulma on tietenkin rajallinen, sillä *Åbo Tidningar* oli varsin suppean joukon julkaisukanava. Tekstien kirjoja kaventavat myös erilaiset painopauden rajoitukset. Tästä huolimatta lehti tarjoaa hämmästyttävän rikkaan kokonaiskuvan siitä, millaiset asiat turkulaista oppisäätystä kustavilaisella kaudella puhuttivat.

Kirjoitusten perusteella lehden toimituksesta vastanneet pitivät tehtävänänsä edistää valistunutta ajattelutapaa. Turkulaisvalistus ei kuitenkaan ole kiinnitettävissä mihinkään mannermaiseen koulukuntaan, sillä vaikutteita otettiin yhtä hyvin Ranskasta, Saksasta, Britanniaista kuin uudelta mantereeltakin. Aineksista leivottiin paikalliset olosuhteet huomioon ottava kokonaisuus. *Åbo Tidningarissa* valistus ei ollut mikään oppisuunta vaan tietty tapa suhtautua elämään. Kirjoitusten perusteella voikin konstruoida keskeisimmät turkulaisvalistukseen sisältyvät hyvän elämän tunnusmerkit.

Kaiken lähtökohtana oli ajatus paratiisin rakentamisesta maan päälle. Siinä missä aiemmin elämän päämääränä oli kuolemanjälkeinen elämä ja autuus (*salighet*), nyt tärkeim-

mäksi tuli elämän järjestäminen parhaalla mahdollisella tavalla jo tässä ajassa. Uudeksi päämääräksi tuli näin onnellisuus (*sällhet*) ja viime kädessä koko ihmiskunnan onni. Tämän tavoitteen saavuttaminen edellytti neljän reunaehdon täyttymistä. Ensiksi ihmisen oli valistuttava, hänen oli kyettävä vapautumaan ennakkoluuloista ja oppimaan näin uusia asioita. Toiseksi, ihmisen oli ymmärrettävä, että maailma oli pohjimmiltaan hyvä; koettu paha johtui joko ihmisen tietämättömyydestä tai hänen järjenvastaisista teoistaan. Kolmanneksi, ihmisten oli saatava kehittää inhimillisiä voimiaan; ihmisten on sallittava kasvaa valistuneiksi yhteisön jäseniksi. Neljänneksi, ihmisen oli opittava ymmärtämään, mistä hänen hyvänsä todellisuudessa koostuu; ja ennen kaikkea hänen oli opittava olemaan tyytyväinen.

Ensimmäinen ehto: kriittisen oppimisen taito. – Valistuksen päätehtävänä oli taistella ihmisyhteisössä vallitsevaa pimeyttä vastaan. Päämääränä oli muokata ihmisten asenteita ja käytäntöjä siten, että he pystyisivät arvioimaan oman toimintansa perusteita. Juuri tästä syystä ei saanut olla sellaisia ikuisia totuuksia, joita ei voitaisi asettaa kriittisen tarkastelun kohteeksi. Vain kulttuuriin sisältyvien käsitysten jatkuva uudelleen arviointi mahdollisti edistykselle vahingollisten ennakkoluulojen paljastamisen ja vastaavasti uusien näkemysten leviämisen. Uskonto, laki tai yhteiskunnallinen hierarkia ei saanut estää kriittistä oppimista.

Toinen ehto: luonnon seuraaminen. – Turkulaislehdessä maailmaan sisältyvän järjestyksen nähtiin kuvastavan luojansa hyvyttä. Se, mitä ihminen piti pahana, johtui joko ihmisen tietämättömyydestä tai sitten hänen omista teoistaan. Hyvän luonnon idea pitää sisällään myös ajatuksen luonnon hyvistä antimista, jotka ovat odottamassa hyödyntäjänsä. Se puolestaan, että aidosti pahojen asioiden katsottiin juontuvan ihmisen omista tekemisistä tai tekemättä jättämisistä, avaa lähes rajattomat mahdollisuudet yleisen onnellisuuden lisäämiselle. Luonnonjärjestykseen liitettiin myös itsestään selvänä seikkana ihmisen yhteisöllisyys. Ihminen on luotu elämään yhteisöissä ja vain yhteisönä toimimalla ihminen voi saavuttaa todellisen onnensa.

Kolmas ehto: inhimillisten voimien kehittäminen. – Tiedon puute ja toiminnan perusteton rajoittaminen vievät ihmiskunnalta sen tärkeimmän kehitysvoiman. Ihmisille on annettava mahdollisuus käyttää järkeään, jotta he pystyisivät luopumaan haitallisista ennakkoluuloistaan ja toimimaan valistuneesti. Muutoksen oli lähdettävä liikkeelle jokaisesta toimijasta itsestään. Omien toimintatapojen muuttamisen ehtona ei voinut olla, että odotetaan muiden ihmisten ensiksi muuttuvan. Sitä vastoin jokaisen ihmisen täytyi oma-aloitteisesti pyrkiä kohden hyvää. Tai kuten Jacob Tengström asian ilmaisee, "kaikkia luonnon meille suomia kykyjä on huolella viljeltävä, jotta ne kehittyisivät vastaamaan oikein Luojan tarkoitusperiä ja tekisivät meidät onnellisiksi". (ÅT 1793, n:o 28). Tästä seuraa, että ihmisen ehdoton velvollisuus on kehittää saamiaan kykyjä ja siten kohentaa olemassaolonsa arvoa. Ihmisen luontaisesta yhteisöllisyydestä taas seuraa, että pelkästään omaa onneaan edistävä joutuu väistämättä eksyksiin. Todellinen voimien kehittäminen voi olla vain sellaista, joka edistää yhteistä hyvää ja yleistä onnea.

Neljäs ehto: tyytyväisyyden taito. Kenties tärkein turkulaislehden välittämä viesti liittyy juuri onnen käsitteeseen. Valistus oli vapauttava ihmiset haitallisista uskomuksista ja harhakäsityksistä, mikä vähensi pahan määrää lisäten siten ihmisten onnellisuutta (ks. Tähtinen & Hovi 2007, 43–44). Toisaalta muistutettiin, että ihmisen onni riippuu ehkä sittenkin enemmän omasta elämänasenteesta kuin ulkoisista seikoista. Onnea ei voi tavoittaa, ellei ihminen kykene olemaan tyytyväinen.

Hyvä elämä ja yhteiskunnan muutos

Valistusta on syytetty tieteellisen rationaliteetin ja ihmisen muovautuvuuden liiallisesta korostamisesta. Tämän on katsottu olleen osasyynä 1900-luvulle ominaisten totalitaaristen järjestelmien synnylle ja jopa keskitysleirien kaltaisille hirvittävyyksille. (Wakler 1998.) Aikalaiskirjoitusten perusteella valistusajan perintö näyttäytyy kuitenkin kokonaan toisessa valossa. Oman aikamme kannalta erityisen mielenkiintoinen on stoalainen onnen ja tyytyväisyyden nivominen toisiinsa (ks. myös Israel 2006, 460–467). Tämä ajatus on täydellinen vastakohta kulutusyhteiskunnan idealle, jossa yksilöllinen hyvinvointi samaistetaan kulutuskyykyyn ja kansantalouden perusmoottorina pidetään loppumatonta uusien tarpeiden luomista.

Mielenkiintoisen näkökulman tarjoaa myös lehden yhteiskuntakritiikki. Onnen käsite kuului erottamattomana osana valistuksen ihmiskuvaan. Lähtökohtana oli ajatus, että tieteen löydösten, teknologisen edistyksen ja järkevien toimintatapojen yleistyminen johtaisi elinolojen nopeaan kohentumiseen ja siten yleisen onnen lisääntymiseen (Edel 1973, 389–381). Omana aikanamme onnen täyttymisen ongelmaksi on nostettu laiskojen ja siivelläeläjien kasvava joukko, joka ei suostu ottamaan vastuuta omasta hyvinvoinnistaan. Vaikka kustavilaisen ajan yhteiskunnassa ongelmat olivat samankaltaisia, ratkaisua haettiin kuitenkin kokonaan toiselta suunnalta. Todellisena ongelmaryhmänä pidettiin varakkaamman porvariston ja säätyläisten muodostamaa yläluokkaa, joiden osuus koko väestöstä oli vähäinen, luultavasti vain muutamien prosenttien luokkaa, mutta jotka käytännössä hallinnoivat kaikkia maan investointikelpoisia varoja (ks. Ikonen 1997, 197, 325–329). Turkulaislehden kirjoituksissa kuvataan tuohtuneena, kuinka nuo sinällään vähäiset resurssit tuhlatiin ulkomailta tuotuihin ylellisyustuotteisiin, uhkapeliin, huonepalvelijoihin ja kaikkeen muuhun joutavaan.

Silmiinpistävää kustavilaisen kauden *Åbo Tidningarissa* on, ettei siinä ongelmana nähdä rahvaan laiskuutta tai pahatapaisuutta. Todellinen ongelma oli sivistyneenä itseään pitävä, mutta moukkamaisesti käyttäytyvä, yläluokka. Kriittistä asennetta selittää osaltaan se, että suurin osa turkulaisvalistuksen edustajista oli lähtöisin varsin vaatimattomista oloista. Suorastaan traagiseksi hahmoksi nousee lehteä ahkerasti kirjoituksilla avustanut G.I. Hartman, joka oli mitä ilmeisimmin erittäin lahjakas tieteentekijä, mutta jolla suojelijoiden puutteen ja ilmeisesti myös äkkiväärän persoonallisuutensa takia ei ollut mahdollisuutta yletä Talousseuran sihteeriyyttä kummempaan asemaan (Harva 1935). Toisaalta on hyvä pitää mielessä, ettei kyse ole vain *Åbo Tidningariin* liittyvästä erikoisuudesta. Varakkaan väestönosan tuhlaavaisuus oli yleinen huolenaihe kaikkialla Euroopassa, ja sitä yritettiin hillitä myös lainsäädännöllisin keinoin. Tästäkin huolimatta on perusteltua pohtia, ketkä tosiasiasa ovat vastuussa yleisen onnellisuuden edistämisestä.

Turkulaislehdessä näkyy myös hyvin, mitä tapahtuu, kun privilegio ei salli päivänpoliittisten asioiden käsittelyä. Koska esivallan neuvominen oli sakon uhalla kielletty, Turussa tapahtui sama kuin Saksassa puolisen vuosisataa myöhemmin: kiinnostus kohdistettiin työhön ja koulutukseen (*Besitz und Bildung*). [11] *Åbo Tidningarin* osalta kyse ei ollut valinnasta vaan olosuhteiden pakosta. Ruotsi-Suomessa lehdistön ilmaisuvapautta rajoitettiin eri tavoin ja vuosituhannen taitteen tienoilla valvonta entisestäänkin kiristyi (Nyman 1963). Niinpä poliittisia kysymyksiä voitiin käsitellä vain kiertoteitse, jolloin kritiikki oli kätkeytyvä faabelien, itämaisten kertomusten ja allegorioiden valepukuun.

Mutta vaikka politiikka kuuluikin kiellettyjen asioiden listalle, tämä ei kuitenkaan estänyt tarkastelemasta talouteen ja koulutukseen liittyviä kysymyksiä. Erityisen tärkeänä pidettiin järkevään taloudenpitoon liittyvien ajatusrakenteiden muuttamista, missä kasva-

tuksellisilla toimenpiteillä oli keskeinen asema. Talousseuran harjoittama käytännöllinen valistustyö ja kansakoulujen perustamiseen tähdännyt Ahlmanin testamenttilahjoitus ovat merkkejä tästä muutoksesta (ks. Lahdes 1959). Kyse ei ole enää perinteisestä kansantalouden edistämisestä, joka tuohon asti oli tarkoittanut lähinnä ahkeruuden hyveen opettamista saarnastuolista käsin. Rahvaalta voi edellyttää ahkeruutta, jos tästä ei koitunut heille mitään hyötyä. Siksi oli muutettava yhteiskunnan rakenteita. Konkreettisesti tämä tapahtui rakentamalla kanavia ja perustamalla kaupunkeja sisämaahan. Näkymättömämpi rakenne oli noihin aikoihin lanseerattu patriotisimin idea, jonka mukaan yhteisen hyvän eteen tehdystä työstä tai muutoin esimerkillisestä toiminnasta alettiin palkita ihmisiä riippumatta heidän yhteiskunnallisesta taustastaan. Muutos on merkillepantava: hyvän elämän tunnusmerkkinä ei ollut enää yksinomaan hurskaus vaan yhteiseksi hyväksi tehty työ. Hyvä elämä edellytti yhteistyötä. Mahtaisiko tästä löytyä suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan alkupiste?

Viitteet

- [1] 'Kasvatus' kuuluu termeihin, joihin jo sinällään sisältyy myönteinen arvolataus. Pahana pidetty ei voi koskaan olla kasvatusta vaan esimerkiksi 'manipulointia', 'aliamista' tai 'pakottamista'. Olen tarkastellut kasvatuksen olemuksellista arvosidosta seikkaperäisemmin toisaalla (Ikonen 2000).
- [2] Lähtökohtana oli ajatus kasvatuskäytänteisiin liittyvästä hyvän elämän ideasta, johon oli ajan myötä kasautunut kerroksia. Nämä saattoivat olla ristiriidassa keskenään. Kasvatustieteen tehtävä on selvittää, mistä aineosista nykypäivän kasvatuskäytänteet koostuvat ja millaisia hyvän elämän ideaaleja ne kuvastavat. Kerrostumien tunnistamiseksi täytyy joskus ottaa nykytilanteeseen etäisyyttä, ja juuri tätä tarkoitusta palveli *Åbo Tidningaria* koskeva tutkimukseni. Historiatieteen puolella asia on ilmaistu seuraavasti: menneen maailman rekonstruoinnilla voidaan oppia tuntemaan paremmin omaa maailmaa (Kalela 1993a, 6; ks. myös Kalela 1993b, 69, 276).
- [3] ”Julkea kuolevainen, joka luontoa syytät!/ Kiittämätön lapsi, rohkenet herjata äitiäsi/ Viisaudessa ja hyvydessä suurta;/ Vain siksi, ettet tunne hänen lakejaan.” (Käännös RI.)
- [4] Tämä periaate käy selvästi ilmi myös Frosteruksen kirjasta *Hyödyllinen Huwitus*. Teos on ensimmäinen suomenkielinen luonnonhistorian kokonaisuus, jota koskeva kirjaesittely julkaistiin *Åbo Tidningarissa* alkuvuodesta 1792. Tekstin oli laatinut *Åbo Tidningarin* pitkäaikainen toimittaja Jacob Tengström, joka oli teologisen tiedekunnan dekaanina myöntänyt teokselle myös painoluvan (*imprimatur*). *Hyödyllisessä Huwituksessa* tarkastellaan elottoman ja elollisen luonnon erilaisia ilmentymiä, kuten valoa ja aurinkoa, ilmaa, säättä, kasveja ja eläimiä, näiden elinympäristöä, sekä tietenkin itseään ihmistä. Tätä kaikkea ei kuitenkaan tehty vain pelkän tiedon vuoksi, sillä eri ilmiöitä kuvailtaessa *Frosterus* pyrki osoittamaan, kuinka [– –] "kaikki nämä erityiset ja erilaiset elottomien ja elävien olioiden luokat, kaikkine moninaisine muunnoksineen, ovat hyödyllisiä ja välttämättömiä lenkkejä Luonnon suuressa ketjussa, ja kuinka nämä kaikki omalla tavallaan edesauttavat ihmisen hyvinvointia". (ÅT 1792, n:o 5.) – Ajatus luomakunnan hyvyydestä oli kustavilaisen kauden yleisesti hyväksytty (Heikkinen 1972, 28). Tätä mieltä oli myös aikakauden suurin auktoriteetti, Carl Linné (Lindroth 1978, 217–228; Patoluoto 1986, 73–74).

- [5] Luonnonteologiasta ks. myös Kinnari 2012, 129–131. – Turkulaislehden mukaan luonto ei ollut ainoa ihmiskunnan opastaja. Samaa tehtävää palveli uskonto, joka matkasauvan tavoin auttoi ihmistä tämän maallisella vaelluksella. Vaikka eri uskonnot ulkoisesti erosivat toisistaan, niiden ydinsanomaa pidettiin samana. Valistuneesta katsantokannasta tarkasteltuna uskonnollinen fanatismi ja uskonnon nimissä käydyt sodat olivat silkkää järjettömyyttä. (ÅT 1782, n:o 1.) Ajatus eri uskontojen yhteisestä perustasta on saanut tunnetuimman muotoilunsa Spinozan teologis-poliittisessa tutkielmassa (julkaistu 1670).
- [6] Porthan tarkoitti laitosta, johon vanhemmat saattoivat anonyymeina jättää lapsensa hoidettavaksi. Järjestelyllä oli tarkoitus estää vanhempien köyhyydestä johtuvat lastenmurhat. Varsinkin kaupungeissa lapsia hylättiin varsin kevytmielisesti lastenkoteihin. Arvatenkin tunnetuin lastensa hylkääjä on J.J. Rousseau.
- [7] Hyvin samankaltaisen jaon valistuneisuuden ja oppineisuuden välillä oli esittänyt kymmenkunta vuotta aikaisemmin Nils von Rosenstein Ruotsin akatemiassa pitämässään puheessa. Siinä Rosenstein totesi, että jokainen kansalainen – siis itsenäisesti kohden yhteistä hyvää pyrkivä yksilö – tarvitsi valistuneita ajatuksia. Kaikkien ei tarvinnut olla oppineita, sen sijaan valistuneisuuden oli ulotuttava koskemaan koko kansaa. (Lindroth 1981, 191–193; Heikkinen 1989, 73–74.)
- [8] Kyseessä oli kirja-arvostelu, jossa arvostelija erehtyi väittämään Hartmanin tarkoittaneen, että kehitys sinällään on tuonut muassaan ongelmia. Vastineessaan Hartman kiistää tämän tulkinnan oikeutuksen. (ÅT 1805, n:o 87.) Vastinetekstin perusteella Hartman oli perin pohjin sydämistynyt tavasta, jolla arvostelija käsitteli hänen runoteostaan. Tästä johtuneeksi, että kun Hartmanin maineikas tieteenfilosofinen pääteos *Kunskapsläran* ilmestyi, ei sitä arvostelu *Åbo Tidningarissa* vaan tyydyttiin sen sijaan julkaisemaan tekijän itsensä laatima mainosteksti.
- [9] Onneamme kuvaa sanat nämä: / Olen tyytyväinen tähän. / Ei mikään valta, nautinto tai rikkaus riitä, / jos alituisen lisää tahtoo vähän; / Sellaiselta onni puuttuu, / jolta aina jotain uupuu. / Onnensa on näennäistä, / haihtuvaista, ikäväistä. (Käännös RI)
- [10] Nähdä toisensa / kuin veljet ikään. / Kärsiä kun kurja kärsii, / auttaa kun hän apua pyytää, / ihmisenä ihmisen kohdaten, / kun kurjat köyhyydessään vaikertaa. (Käännös RI)
- [11] Vuoden 1848 vallankumous kulminoitui saksalaisella kielialueella yritykseen muodostaa yhtenäinen ja edustukselliseen demokratiaan perustuva Saksan valtio. Hankkeen kärkihahmot kuuluivat oppineistoon ja porvaristoon. Yritys kariutui eri intressiryhmien välisiin riitoihin ja lopulta monarkioiden aseelliseen vastaiskuun. Oppi meni perille: vastedes porvaristo pysyi erossa poliittisista pyrinnoista. Vastedes tarmo keskitettiin omaisuuden ja koulutuksen – *Besitz und Bildung* – hankintaan. (Ks. Winkler 1998.) Kyse on siis eräänlaisesta sijaistoiminnasta. Samaan tapaan turkulaisvalistuksen edustajat, jotka eivät voineet ilmaista suoraan poliittisia mielipiteitään, joutuivat rajaamaan reformihankkeensa lähinnä kasvatusta koskeviksi.

Lähteet

Åbo Tidningar (ÅT), vuosikerrat 1771–1808.

ÅT 1771, n:o 23. Et nögd Sinne. (Sigfrid Porthan)

ÅT 1782, n:o 1. Pilgrimerne. Öfwersättning.

ÅT 1784, n:o 17. Mänsklighetens och Skaldekonstens Förbund. (Tengström).

- ÅT 1785, n:o 19. Anmärkingar rörande Hittebarns-Hus. (Porthan; alaviitteessä lukee "Insändt").
- ÅT 1791, n:o 29. Om de meningar, som bidraga til menniskans elände eller hindra dess fullkomlighet.
- ÅT 1792, n:o 5. Recension. Hyödyllinen Huwitus Luomisen Töistä. (Tengström).
- ÅT 1793, n:o 17, 28. Reflexioner öfwer Fruntimmers Seder och Upfostran. (Tengström).
- ÅT 1793, n:o 50. Uplysningen. Til ----. (Tengström).
- ÅT 1794, n:o 18. Recension. (Franzén).
- ÅT 1795, n:o 22. Om Kosmopolitism (Werldsborglighet.)
- ÅT 1797, n:o 11. Tankar om Finlands upodling. (Porthan).
- ÅT 1797, n:o 30. Anmärkningar öfwer vår wanliga umgångs-styl, så wäl i Bref som i Tal.
- ÅT 1798, n:o 1. Om Finska Hushållnings-Sällskapet.
- ÅT 1799, n:o 11. Til den lidande Menskligheten. (H – n).
- ÅT 1802, n:o 41. Hwad bör wara werkan af det sköna? (J.H.Avellan)
- ÅT 1802, n:o 95. Till mina Landsmän. I anledning af klagomål öfwer tiggerier och stölder.
- ÅT 1803, n:o 53 ja 54. Lärdom och upplysning.
- ÅT 1803, n:o 57. Modets wälde och wärde.
- ÅT 1803, n:o 91. Lyckans behag.
- ÅT 1804, n:o 7. Om Historiska Kartor. (Hartman).
- ÅT 1804, n:o 16, 19, 21. Sällheten.
- ÅT 1805, n:o 77. Finnlands Litteratur. Den Tredje Odlingen.
- ÅT 1805, n:o 87. Till Recensenten af Poëmet: Den Tredje Odlingen. (Hartman)

Painetut lähteet

Porthan, Henrik Gabriel 1982. Valitut teokset. Kääntänyt, esipuheen ja johdannon kirjoittanut Iiro Kajanto. Jyväskylä: SKS 373.

Kirjallisuus

- Ahokas, Minna 2011. Valistus suomalaisessa kirjakulttuurissa 1700-luvulla. Helsinki: Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk, 188.
- Appelgren, Stig 1956. Dikter i Åbo Tidningar 1771–1789. Helsingfors: Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 357, 265–352.
- Aristoteles 1989. Aristoteles VII, Nikomakhoksen etiikka. Suomentanut ja selitykset laatinut Simo Knuutila. Tampere: Gaudeamus.
- Edel, Abraham 1973. Happiness and pleasure. Teoksessa Philip P. Wiener (toim.), Dictionary of the history of ideas, vol. 2. New York: Scribner, 374–387.
- Harva, Urpo 1935. Philosophie von G. I. Hartman. Turku: Turun yliopiston julkaisuja. Sarja B, Humaniora, osa 19.
- Heikkinen, Antero 1972. Hyöty, valistus ja koulu. Suomen aate- ja oppihistoria 1700-luvulla. Helsinki: Ylioppilastuki.
- Heikkinen, Antero 1989. Perinneyhteistöstä kansalaisyhteiskuntaan. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hultin, Arvid 1917. Åbo Tidningar under Porthan-Franzénska tiden. Helsingfors: Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 134.

- Ikonen, Risto 1997. Åbo Tidningar 1771–1808 ja kasvattava yhteiskunta. Kasvatuksen maailma kustavilaisen kauden turkulaislehdessä. Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja n:o 38. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Ikonen, Risto 2000. Mitä se on se 'kasvatus'? *Kasvatus* 31 (2), 118–129.
- Israel, Jonathan 2006. Enlightenment contested. Philosophy, modernity, and the emancipation of man 1670–1752. Oxford: Oxford University Press.
- Kalela, Jorma 1993a. Argumentaatio ja rekonstruktio tutkimusprosessissa. Turun yliopisto, Poliittinen historia. Julkaisuja C:43.
- Kalela, Jorma 1993b. Aika, historia ja yleisö. Kirjoituksia historian tutkimuksen lähtökohdista. Turun yliopisto, Poliittinen historia. Julkaisuja C:44.
- Kinnari, Inkeri 2012. Hyödyllisiä ja mielekkäitä oppeja kotiin vietäväksi. H. G. Porthanin väitösteesit ja akateeminen kasvatus. Turku: Turun yliopiston julkaisuja, Sarja C, osa 354.
- Lahdes, Erkki 1958. Ahlmanin pitäjänkoulut. Kansakoulun edeltäjät Tampereen ympäristössä. Tampere: Tampereen kaupungin julkaisutoimikunta.
- Lindroth, Sten 1978. Svensk lärdomshistoria. Frihetstiden. Stockholm: Norstedts.
- Lindroth, Sten 1981. Svensk lärdomshistoria. Gustavianska tiden. Stockholm: Norstedts.
- Nyman, Elmar 1963. Indragningmakt och tryckfrihet 1785–1810. Stockholm: Bok och Reklamtryck.
- Patoluoto, Ilkka 1986. Hyödyllinen luomakunta. Hyötyajattelun maailmankuvalliset perusteet 1700-luvun Ruotsin valtakunnassa. Teoksessa Manninen, Juha & Patoluoto, Ilkka (toim.), Hyöty, sivistys, kansakunta. Oulu: Kustannusosakeyhtiö Pohjoinen, 41–64
- Ruuth, Martti 1925. Åbo Tidningar Porthanin aikaisen valistususkonnollisuuden kuvastimena. Historiallinen Aikakauskirja 27, 276–289.
- Suova, Eino 1952. Aurora-seuran sanomalehti, 1771–78: sanomalehtiopillinen tutkimus. Turun yliopiston julkaisuja. Turku: Sarja B, Humaniora 42.
- Tähtinen, Juhani & Hovi, Raimo 2007. Kansanopetuksen ja koulujen kehityslinjoja Suomessa 1500-luvulta 1800-luvun alkuun. Teoksessa Tähtinen, Juhani & Skinnari, Simo (toim.), Kasvatus- ja koulukysymys Suomessa vuosisatojen saatossa. Kasvatusalan tutkimuksia 29. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura, 13–53.
- Wakler, Robert 1998. Enlightenment, vcontinental. Teoksessa Edvard Craig (toim.), Routledge Encyclopedia of Philosophy, vol 3. London: Routledge, 315–320.
- Winkler, Heinrich 1998. Der überforderte Liberalismus. Zum Ort der Revolution von 1848/49 in der deutschen Geschichte. Teoksessa Wolfgang Hardtwig (toim.), Revolution in Deutschland und Europa 1884/49. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 185–206.

KT Risto Ikonen on yliopistonlehtori Itä-Suomen yliopiston Kasvatustieteiden ja psykologian osastolla.